

Um lesing

Endamálið við at lesa

Tað hevur størri týdning nú enn nakrantíð at duga væl at lesa og skriva. Ein stórur partur av tí samskipti, ið fyrr var munnligt, persónligt ella í telefon, fer nú fram skrivliga sum elektróniskur postur á alnetinum, við faksi ella sms-boðum.

Tekstir, bløð og bøkur verða útgivin sum ongantíð fyrr.

So at siga allar útbúgvingar og størv seta í dag størri krøv til lesiførleikan enn fyrr.

Tí er tað av avgerandi týdningi, at skúlin tryggjar, at *allir* næmingar læra at lesa og skriva. Dugir tú væl at lesa og skriva, hevur tú góðar møguleikar at klára teg væl í skúlanum og seinri at taka virknan lut í okkara samfelag.

Hvat er at lesa?

At lesa er at fata innihaldið í skrivaðum ella prentaðum teksti, at skilja tað, sum stendur skrivað.

Fortreytin er, at tú fyrst megnar at týða øll hesi löggu teknini, sum eita bókstavir. Dugir tú hetta, tykist tað ikki at hava so nógv upp á seg, men fyri eitt barn, ið skal læra at lesa, er tað ikki altíð so einfalt.

Bókstavaskrift

Okkara skrift er ein bókstavaskrift, ein *alfabetisk* skrift. Í bókstavaskriftum er meginreglan tann, at ein bókstavur (*grafem*) er til hvørt ljóð (*fonem*) í talumálinum. Alfabetisku meginregluna síggja vit best í sonevndu ljóðrøttu orðunum, har hvør einstakur bókstavur verður framborin ljóðrætt. Til dømis eru trýggir bókstavir í orðinum *bil*, sum umboða tey trý ljóðini /b/ /i/ /l/.

Alfabetiska meginreglan er galdandi m.a. í finskum, grønlendskum og sponskum skriftmáli. Í hesum málunum eru orðini næstan uttan undantak skrivað ljóðrøtt.

Meginreglan verður eisini meira neyvt rópt tann fonematiska grundreglan.

Føroyska skriftmálið er eins og t.d. enska og danska ikki ljóðrætt. Mong frávik eru, t.e. at bókstavirnir ikki altíð verða frambornir eins og sostatt ikki altíð sambært meginregluni.

Hóast hetta hava allar alfabetiskar skriftir og harvið eisini tann føroyska sítt støði í tí fonematisku grundregluni, og tí hevur tað avgerandi týdning at læra og skilja bókstav-ljóð-sambondini, um tú skalt gerast ein góður lesari.

Fyrimunurin við eini bókstavaskrift er, at hetta er ein ógvuliga ‘økonomisk’ skipan. Tú kanst við fáum teknum (29 bókstavum í føroyskum) skriva tjúkkar bøkur um eitthvørt evni.

Vansin er hinvegin, at tað kann vera trupult at skilja grundregluna í eini bókstavaskrift. Einstøku bókstavirnir umboða jú ikki nakað, sum gevur meining, nakað ítøkiligt, men bara ljóð. Og ljóðið gerst ikki partur av einum orði, fyrr enn tað verður sett saman við øðrum ljóðum.

Ein treyt fyri at læra at lesa er sostatt, at barnið hevur skilt, at orðini í talumáli okkara kunnu bítast sundur í minni partar, sum eru ljóð (*fonem*), og at orðini í skriftmálinum samsvarandi kunnu bítast sundur í minni eindir, bókstavir (*grafem*).

Børn hava vanliga einki at brúka tey einstøku ljóðini í talumálinum til, og tí krevur bókstavaskriftin nakað heilt nýtt av teimum, nevniliga, at tey gerast tilvitað um tey abstraktu ljóðini í málinum, sum samsvara bókstavunum. Og hetta er ógvuliga torført uttan beinleiðis undirvísing.

Tann vanliga lesi- og stavimeningin

Hvussu læra børn at lesa og skriva?

Hesin spurningur er ikki so einfaldur at svara. Børn mennast ymiskt; summi børn hava ongan áhuga fyri bókstavum og bókum, áðrenn tey koma í skúla, meðan onnur longu áðrenn skúlabyrjan eru væl á veg ella kanska longu duga at lesa.

Hóast børn eru ymisk, so eru flestu granskarar samdir um, at vanliga lesimeningin hevur nøkur felags eyðkenni.

Vit kunnu leysliga greiða frá fyrstu stígunum í lesimeningini.

Fyrsta lesingin verður ofta nevnd *logografisk* lesing ella *pseudolesing*.

Henda lesihátt brúka børn vanliga, áðrenn tey fáa frálæru í bókstavum og orðum. Logografisk lesing er, tá ið lesarin kennir myndina av orðinum aftur sum eitt logo, eitt búmerki, t.d. *coca-cola*.

Børn duga kanska at skriva sítt egna navn, men ikki eitt annað navn, hóast hetta bert líkist eitt sindur frá. Á hesum lesistigi, menningarstigi, lesa og skriva børn orðini, eins og eru tey myndir (logo).

Logografiskir lesarar og stavarar duga bara at lesa og skriva orð, sum tey duga ella kenna aftur sum myndir, og tí kann hetta ikki kallast verulig lesing. Heldur er tað so, at børnini kenna eitt orð aftur orsakað av ávísimum visuellum ser eyðkennum (t.d. tvey b síð um síð í *abbi*) og ikki við at sundurgreina (analysera) ymsu partarnar av orðinum.

Logografiskir lesarar duga heldur ikki at síggja mun á orðum, sum líkjast nógv, t.d. tann og tonn, skógur og skógur ella hundur og hundrað, tí tey líkjast, tá ið tú bara sært orðamyndina sum eina heild.

Logografisk lesing

Fonologisk / alfabetisk lesing

Lesitrupulleikar –
bókstavur og ljóð

Ortografisk lesing

Logografisk lesing er sera ófullfíggað og er ikki ein háttur, sum tú burturav kanst arbeiða við í skúlanum, tí við hesum lærir barnið ikki sjálvstøðugt at lesa orð, sum eru ókend, ella at stava orð, ið tað ikki kennir frammanundan.

Sostatt er tað ikki ein gongd leið at læra seg orð uttanat, t.e. at læra, hvussu orðamyndin sær út, tá ið ein skal læra at lesa. Kanningar vísa eisini, at vanliga kemur eitt orð bara fyri eina ferð í einum teksti. Hetta er eisini galdandi fyri fyrstu lesibøkurnar hjá børnum. Undantøkini eru serliga vanlig orð sum t.d. *og*, *ein* ella *at*.

Av hesi somu orsök kemur ein og hvør lesari tí alla tíðina fram á orð, ið hann ikki hevur sæð leingi ella kanska als ikki hevur sæð fyrr. Tí er neyðugt at hava nøkur amboð, neyðugt at hava eina vitan um, hvussu ein kann fara í holt við eitt nýtt og ókent orð og megna at lesa tað.

Barnið mennir ikki ein sjálvstøðugan lesiførleika, fyrr enn tað megnar at binda saman bókstav og ljóð. *Fonologisk* ella *alfabetisk* lesing er, tá ið tú setir eitt ljóð til hvønn bókstav í einum orði og lurtar og stavar teg gjøgnum tað. Tað er tann fonologiska lesingin og stavingin, ið er lykilin til eina tryggja lesing við framtíðini í huga.

Hevur tú trupulleikar við at lesa fonologiskt, er tað sera álvarsligt, tí alfabetiska meginreglan er sjálvt grundarlagið undir skriftmálinum.

Framhaldandi lesitrupulleikar hjá næmingum í teimum eldru flokkunum stava ofta frá trupulleikum við at knýta saman bókstav og ljóð.

Tí eiga allir næmingar longu á byrjanarstigi at læra at lesa fonologiskt. Summir næmingar læra hetta beinanvegin, meðan aðrir hava tørv á hollari vegleiðing, og at tað alla tíðina verður eggjað teimum til fyri á tann hátt at bróta lesikoduna.

So við og við verður næmingurin førur fyri at fáa fatur í øllum fonologiskum upplýsingum í orðunum, hann dugir at lurta og stava seg ígjøgnum orðini. Tá ið næmingurin megnar hetta, verður hann førur fyri sjálvur at lesa og kann lesa nógv. Lesiførleikin verður alla tíðina mentur, og alfabetiska lesingin gerst lættari og lættari – hon verður automatiserað. Og henda automatisering hevur alstóran týðning fyri lesimeningina.

Vit eiga at hava eyga við næmingum, ið hava trupulleikar við at bróta lesikoduna í 1. flokki. Umhugsast má, um ikki hesir næmingar hava tørv á eyka fakligari hjálp í arbeiðinum við bókstavi og ljóði.

Tá ið næmingurin í eina tíð hevur havt eina tryggja fonologiska lesing, mætir hann so við og við orðum, ið hann hevur sæð nógv ferðir áður,

og sum hann tí kennir aftur.

Lesingin prógvar eisini fyri næminginum, at sama orðið verður stavað eins hvørja ferð.

Næmingurin er nú ávegis móti tí ortografisku (stavsetingarligu) lesingini. Næmingurin savnar ikki longur einans saman fonologiskar upplýsingar úr lesingini. Lesingin verður so við og við fullnýtt (rationaliserað) við øktu vitanini, sum næmingurin hevur um orð.

Henda rationalisering merkir, at samstundis sum fonologiska lesingin gerst sjálvvirkin (automatiserað), byggir næmingurin upp eina vitan um partar av orðum, forstavilsi, endingar, orðastovnar og eisini smáorð, ið ofta koma fyri, og sum ofta hava eina stavseting, ið ikki er ljóðrøtt (t.e. at orðini ikki verða framborin, sum tey verða stavað).

Børnini mæta longu tíðliga í teksti eini røð av vanligum smáorðum: ein, eitt, og, hann, hon, tað, er, var, ja, nei, sum, har, her o.s.fr. Hesi orð hava ofta ongan beinleiðis ítøkiligan týdning sum t.d. mús ella hús, men tey skapa samanhag og lív í tekstin á ein annan hátt. Tað hevur týdning, at børnini læra at kenna aftur hesi stuttu, vanligu orðini uttan at skula royna at stava seg ígjøgnum tey, tí ofta eru tey ikki ljóðrøtt. Tá ið barnið kennir aftur smáorðini, gongur lesingin skjótari og meiri flótandi.

Henda økta vitanin ger, at næmingurin skjótari kennir orðini aftur. Nú er næmingurin ávegis til at kunna lesa munandi skjótari, eins og grundarlag er lagt undir rætta stavseting.

Tann ortografiski lesarin mennir sostatt sínar lesiførleikar við støði í fonologisku lesingini, og næmingurin fer eisini aftur til henda framferðarhátt (at arbeiða við bókstavi og ljóði), tá ið ókend orð koma fyri í tekstinum, ella um næmingurin verður biðin um at skriva orð, ið hann ikki kennir.

Ortografisk lesing er týdningarmikil fyri endaliga lesi- og stavistøðið hjá næminginum.

Automatiserað lesing kemur ikki knappliga. Hetta er heldur ein stigvís menning, ið kann taka langa tíð, hjá summum kanska alla skúlatíðina.

Flótandi lesing

Flótandi lesing er næsta stigið eftir automatiseraða lesing. Flótandi lesing er, tá ið lesarin megnar at skapa lív í setningar ella tekstpartar, at fáa setningslagið fram. Vit kunnu siga, at flótandi lesing byggir brúgv millum orðalesing og at fáta tað, ið er skrivað. Lesarin hevur ikki fyri neyðini at brúka orku upp á avkodingina, men kann taka virknan og uppbyggjandi lut í tí, sum gongur fyri seg í tekstinum.

Morfologiska meginreglan

Higartil hava vit bert tosað um ljóð, men tað er langt frá altíð, at orð eru ljóðrøtt, t.e. vera úttalað, sum tey vera stavað. Og tá kann fonologiska meginreglan ikki nýtast. Tí mugu næmingarnir eisini læra ta morfologisku meginregluna, týdningsmeginregluna. Eitt morfem er tann minsti týdningsberandi parturin av einum orði.

T.d. eru tvey morfem í orðinum sigl-di. Um ein næmingur skal skriva orðið og brúkar fonologisku meginregluna, so skrivar hann eftir úttaluni sildi, men kennir hann morfologisku meginregluna, veit hann, at týdningurin av orðinum er at sigla, og tí stavar hann sigl-di.

Lesifatan

At duga at lesa, at avkoda, hevur sjálvandi alstóran týdning, men fatar tú ikki tað, ið tú lesur, so kemur ikki nógv burturúr. Tí hevur lesifatan alstóran týdning. Meira um hetta seinni.

Framhaldandi lesi- og stavimenning verður ikki viðgjørd í hesi bók.

Byrjanarundirvísing í lesing

L = A × F

Vælumtóktur frymil til tess at lýsa lesing sær soleiðis út: $L = A \times F$.

Hesin frymil skal skiljast soleiðis, at lesing (L) er tað sama sum avkoding (A) falda við fatan (F).

Ert tú ikki førur fyri at avkoda ella týða tekstin (lesa bókstavirnar), so kanst tú sjálvandi ikki lesa. Fatar tú hinvegin ikki tað, sum tú lesur, lesur tú í veruleikanum heldur ikki.

Definiiónin av lesing og tann vitan um lesing, sum granskarar seinastu árinu eru komnir fram til, mugu sjálvsagt fáa ávirkan á frálærana í byrjanarlesingini og somuleiðis á tað lesitilfar, sum børnini skulu brúka.

Lesing og ljóð

Bókstavakunnleiki

Fyrsta og torførasta uppgávan hjá barninum, tá ið tað skal læra seg at lesa, er at kenna bókstavirnar aftur, vita, hvussu teir síggja út, eita og ljóða.

Nógv granskingarúrslit vísa, at bókstavakunnleiki hevur avgerandi týdning fyri fyrstu lesimeningina, at dagliga verður arbeitt við bókstavum, og at rímliga skjót gjøgnumgongd av ymsum bókstavum er ein forvundur.

Men síðani skal barnið beinanvegin læra at síggja ‘aftur um’ bókstavin sjálfan og fara eftir málsliga innihaldinum, sum bókstavurin umboðar. Barnið skal duga at knýta saman bókstav og ljóð.

Fonologiskt ansni

Lykilin til hendan førleika er eins og fyrr nevnt, at barnið skilur, at orð í talumálinum kunnu býttast sundur í ymisk ljóð, og at ymsu ljóðini í

talaða málinum ganga aftur frá orði til orð.

Tað er neyðugt, at børnini gerast varug við ljóðini í málinum, men hetta fellur ikki øllum børnum eins lætt. Fyri flestu børn er málið eitt ítøkiligt amboð. Tað, ið sagt verður, boðskapurin ella týdningurin av orðinum, er tað, ið hevur áhuga. Børn hugsa vanliga ikki um ymsu ljóðini í málinum. Tað er tí ikki so lætt hjá øllum børnum at hugsa um ljóðini í orðunum heldur enn týdningin.

Vit kunnu taka eitt dømi:

Verður ein næmingur biðin um at peika á tvey av trimum orðum, ið byrja við sama ljóði, og orðini t.d. eru dunna, dýna og gás, so velur ein næmingur, sum er varugur við ljóðini í málinum, dunna og dýna.

Ein næmingur, ið ikki er varugur við ljóðini, velur í staðin eftir týdninginum av orðunum dunna og gás, tí hesi orðini eru nøvn á tveimum væl kendum fuglum og hoyra tí saman.

Einstøku ljóðini í málinum

Granskarar hava skjalprógvað, at tá ið børn koma í skúla, eru tað serliga teirra evni at vera varug við einstøku ljóðini í talumálinum, sum kunnu siga okkum nakað um, hvussu lætt ella trupult eitt barn fær við at læra at lesa. Um tú ikki ert varugur við ljóðini í málinum, kanst tú heldur ikki skilja, hvussu tú lesur við at knýta saman bókstav og ljóð.

Av somu orsök fáa summir næmingar trupulleikar við at lesa.

Fonologisk venjing

Men tíbetur er tað eisini skjalprógvað, at fonologiskt ansni kann verða vant. Gjøgnum miðvísa fonologiska venjing kunnu børnini gerast betur fyrireikað til at fara í holt við fyrstu lesingina.

Rím

Børnini kunnu læra um ymsu ljóðini í málinum ígjøgnum spøl, sum styðja og fremja teirra málsliga meðvit, og ígjøgnum rím og rútmiskar venjingar. Rím er gott at nýta, tá ið tú skalt arbeiða við ljóðunum í málinum. At vera førur fyri at uppfata rím og sjálvur at duga at ríma er eitt tekin um málsligt ansni. Vit mugu eina lítla løtu síggja burtur frá, hvat orðini týða og bara lurta eftir, hvussu tey ljóða.

Flestu børn halda, at tað er stuttligt at hoyra rím og sjálv at ríma.

Rím kunnu eisini vísa børnum á rímmynstur og harvið á nýggj orð. T.d. kanst tú við støði í orðinum ís gera nýggj orð sum rís og grís.

Eisini stavilsi eru mennandi at arbeiða við. Stavilsi eru natúrligar eindir í orðum. At duga at leggja merki til stavilsi týðir upp á eitt byrjandi fonologiskt ansni.

Ymsar aðrar ljóðvenjingar stuðla børnum, so tað verður lættari at byrja at lesa. Tey kunnu finna ljóð ymsastaðni í orðum, tey kunnu seta einstøk ljóð saman til orð – syntesu – ella býta orð sundur í einstøk ljóð – analysu. Tey kunnu leggja ljóð aftur at orðum ella taka ljóð frá orðum o.s.fr.

Hugskot til venjingar at styrkja fonologiskt ansni hjá næmingum eru at finna í partinum *Nøkur hugskot til undirvísingina*.

Tað er tó ikki full semja um, nær ið børnini fáa mest burtur úr ljóðvenjingum.

Granskarar hava víst á, at tú kanst styrkja børn í fimm ára aldri í fonologiskum ansni gjøgnum málslig spøl, har børn m.a. gera venjingar við setningum, orðum og stavilsum. Tað er tó ivasamt, um slík venjing er hóskandi fyri uppafstur yngri børn.

Men so er tað jú ov seint við slíkum venjingum, tá ið tey koma í skúla, hevur onkur kanska hug at siga. Nei, so er ikki.

Aðrir granskarir hava víst á, at børn fáa mest burtur úr slíkum venjingum, tá ið tey hava lært nøkur bókstavanøvn, teirra skap og ljóð; tey fáa mest burturúr, tá ið tey kunnu brúka tað, ið tey hava lært í einum høpi, sum eftir teirra tykki gevur meining.

Harafturat er tað so, at nógv børn í 1. flokki læra fonologiskt ansni uttan serstaka undirvísing í hesum, men sum avleiðing av lesiinnlæringini.

Fatan

Sum nevnt, so er lesing ikki bara avkoding, hetta at ‘týða’ bókstavimar, men eisini fatan: $L = A \times F$

Tá ið eitt barn lesur, hevur tað alstóran týdning, at barnið skilir orðini, sum tað lesur, t.e. at barnið veit, hvat ið orðið týðir. Um eitt barn t.d. lesur (avkodar) orðið fyl, men ikki veit, hvat ið eitt fyl er, so fer ongin lesing fram, tí barnið fatar ikki, hvat ið tað lesur um.

Tað er ógvuliga ymiskt, hvussu børn eru fyri málsliga, tá ið tey koma í skúla. Stórur munur er á, hvussu stóra almenna vitan børnini hava, og hvussu nógv orð og hugtøk tey kenna.

Gransking vísir, at orðatilfeingið hjá børnum hevur nógv at siga fyri teirra lesimening. Bæði hvussu stórt tilfeingið er, hvussu nógvar lutir og hugtøk, ið tey kenna navnið á, hvussu skjótt tey megna at koma fram á og at siga orðini, og hvussu neyvt og týðiliga tey verða framborin.

Tað er tí sera týdningarmikið at menna vitan, orðanøgd og hugtøk hjá barninum, soleiðis at tey vera betur og betur við, tá ið lisið verður.

Næmingar mugu tíðliga verða stuðlaðir í at hava eina virkna lesing. Teir mugu læra at leggja til merkis, tá ið teir koma til okkurt, ið teir ikki skilja, og eisini læra at gera nakað við hetta. T.d. kunnu teir lesa tekstin umaftur, møguliga hyggja at eini mynd, ið kann greiða onkran ivasurning, teir kunu leita eftir ókendum orðum í orðabók ella biðja onkran um hjálp. Vit kunnu hjálpa barninum at hugsa virkið (aktivt),

meðan tað lesur, t.d. biðja barnið koma við einum boði uppá, hvat ið fer at henda í bókini.

Kontekstur

Fyrsta lesitilfarið

Hjá byrjanarlesarum er ofta trupult at fata tekstin, tí øll orka fer til bókstavir og ljóð. Fyrsta lesingin kann tykjast ógvuliga møtimikil.

Børnini hava tí serliga í byrjanini tørv á hjálp til tess at lætta um uppgávuna, tá ið tey nú skulu lesa. Tey hava tørv á hjálp til at skilja, hvat ið tað er, tey lesa um.

Hesa hjálp fáa tey úr samanhanginum, kontekstinum, sum orðini eru í. Barnið veit, hvat ið tað lesur um, og hetta lættir munandi um lesingina. Men eisini, og ikki minst, fæst hjálp frá myndum, sum stuðla tekstinum. Á myndum sær barnið, hvat ið tað lesur um, og alt verður tí lættari at fata.

Gransking vísir, at virkin forkunnleiki um tekstinnihaldið hevur eina ovurhonds stóra ávirkan á fatanina, tá ið eitt barn skal lesa ein tekst. Hesin forkunnleiki ella týðandi vitan skal vera virkin, longu áðrenn lisið verður, um hann skal vera til nakra nyttu. Tí er týðningarmikið at tosað verður um myndir og tekst, áðrenn farið verður at lesa.

Veikir lesarar og orðblind halda fram við at brúka kontekstin sum lesihjálp alt lívið, meðan góðir lesarar gerast meira og meira sjálvbjargnir og hava minni og minni tørv á kontekstinum.

Ljóðrættur tekstur

Fyrsta lesingin kann vera trupul, og tí er týðningarmikið ikki at leggja ov nógvar fellur fyri børnini, sum kunnu gera alt uppafur truplari. Sum fyrr nevnt er alfabetisk lesing endamálið, og nógv granskingarúrslit vísa á, at munadygg lesiinnlæring krevur, at barnið møtir nógvum ljóðrøttum orðum í fyrstu lesitekstunum.

Eitt ljóðrætt orð er eitt orð, ið verður framborið eins og tað verður stavað, t.d. bilur [bilur].

Eitt ikki-ljóðrætt orð verður framborið øðrvísi, enn tað verður stavað, t.d. kúgv [kigv].

Fyri at læra børnini, at tað er møguligt at lesa við at binda saman bókstav og ljóð, er umráðandi at arbeiða við løttum og ljóðrøttum orðum og greiðari setningsuppbygging í fyrstu tekstunum.

Næmingarnir kunnu stava og lurta seg ígjøgnum ljóðrøtt orð.

Um tú harafturímóti arbeiðir við mongum ljóðliga óregluligum orðum í byrjanarfrálæruni, so koma næmingarnir alla tíðina at renna seg fastar, tá ið teir greina orðini sundur ljóðliga; teir koma rætt og slætt ikki fram til rætta úrslitið. Tað verður tiskil torførari at taka alfabetiska lesiháttin til sín og trúgva, at tað kann loysa seg at arbeiða seg gjøgnum eitt orð við at seta eitt ljóð til hvønn bókstavin.

Týdning at lesa nógv

Onkur hevur kanska hug til at seta spurnartekn við, hvønn týdning tað hevur at undirvísa í samanhinginum millum bókstav og ljóð, og tað er ikki so lægið. Okkara mál er jú ikki ljóðrætt. Børn fara at mæta ljóðliga óregluligum orðum alla tíðina, hví so ikki venja tey við veruleikan og nýta øll orð frá byrjan, bæði ljóðrøtt og ikki-ljóðrøtt orð?

Tó er eingin orsök at ivast í, um tað er skilagott at geva næminginum ein hollan kunnleika í sambandinum millum bókstav og ljóð.

Í útlondum eru gjørdar kanningar av, hvussu børn koma í gongd við at lesa. Kanningar, m.a. í USA og Danmark, vísa á, at tú sleppur ikki undan at arbeiða skipað við sambandinum millum bókstav og ljóð, um tú vilt náa einum neyvum lesiførleika.

Tá ið næmingarnir rættiliga fara lesa, t.e. tá ið teir hava loyst lesikoduna, fara teir sum heild at brúka meira tíð til at lesa. Teir skilja, hvat ið teksturin snýr seg um, og tá ið lesingin næstan altíð er ein góð uppliving, fara næmingarnir vanliga at lesa uppáftur meira. Teir fáa sostatt betri lesiførleika, av tí at tað er stuttligt at lesa.

Óneyðugt er næstan at nevna, at teir næmingar, sum ikki fáa greiðu á bókstav-ljóð-sambandinum, ikki koma inn í hesa positivu gongd. Teir gerast eftirbátar, og munurin bara økist millum teir og hinar næmingarnar.

Og her mugu vit tíverri ásanna, og kanningar vísa somuleiðis, at ovurhonds stórir munur er á, hvussu nógv ymsu næmingarnir lesa.

Summir næmingar lesa so dánt nakrar fáar síður í eitt heilt ár, meðan aðrir lesa eina bók ella fleiri um vikuna og lesa tí kanska 50 ferðir so nógv ella meira í eitt ár.

Tað kann ikki koma óvæntað á nakran, at ein slíkur munur í venjing setir síni týðiligu merki í lesimeningina hjá næmingunum.

Tí er neyðugt, at lærarin tryggjar sær, at hvør einstakur næmingur veruliga fær móguleika fyri at lesa nógvan og fjølbroyttan tekst.

Ein vanligur trupulleiki er, at lærarin letur næmingin arbeiða á einum ov høgum støði, sum hann ikki megnar.

Lesiførleikin hjá næminginum røkkur ikki, og tí verður eingin menning og framgongd, heldur tvørturímóti.

Neyðugt er, at lærarin eygleiðir allar næmingar heilt frá byrjan. Hetta fyri skjótast gjørligt at fáa fatur á teimum, ið hava trupulleikar, tí skjót hjálp er altavgerandi.

Tvey torleikastig

Best er, at næmingar, sum skulu læra at lesa, hava tekstir á tveimum torleikastigum.

Í teksti, sum verður brúktur til beinleiðis undirvísing, skal næmingurin megna at lesa minst 80% av orðunum, tað merkir, at hann skal ikki hava fyri neyðini at stava seg ígjøgnum meiri enn 20% av orðunum.

Um næmingurin arbeiðir væl og virðiliga við einum slíkum teksti

Lættlisnar bókur

og fær stuðul til tey truplu orðini, so mennir hann sín lesiførleika og gerst alla tíðina ein tryggari lesari.

Harafturat skal næmingurin hava nógvar lættar bókur til tess at automatisera tað, ið hann lærir.

Granskarar eru komnir fram til, at tú skapar automatisering við at lata næmingarnar lesa tekstir, har teir duga minst 90% av orðunum uttan at skula stava seg ígjøgnum tey (summi siga 94%, hóast tað helst er lættari sagt enn gjørt at raka so beint).

Skriving

Tí er tað av avgerandi týðningi, at næmingarnir kunnu fáa fatur á lættlisnum bókum, ið hóska til hvønn einstakan næming. Og her mugu vit staðfesta, at vit í Føroyum hava stóran tørv á heilt løttum lesitilfari, ið næmingarnir kunnu fara í holt við, tá ið teir byrja at lesa. Vit vóna og vænta tó, at framstig fara at henda á økinum.

Børnini nema sær ikki bara praktiska vitan um bókstavaskipanina við at lesa, men eisini við at skriva. Flest øll eru í dag samd um, at lesing og skriving skulu ganga hond í hond longu frá byrjan. Børnini eiga at læra at skriva og at sleppa at roynd seg.

Hugtakið ‘royndar-stavseting’ sipar til, at byrjanarlesarar brúka teknini, stavirnar, ið teir hava lært, at skriva eftir bestu sannføring.

Úrslitið verður sjálvandi ikki fullkomið, t.d. kann barnið at byrja við skriva b ella bt, tá ið tað ætlar at skriva bát. Seinni lærir tað tó at stava orðið rætt.

Summi eru bangin fyri, at royndar- ella sjálvupppfunnin stavseting hevur sum avleiðing, at børnini gerast vánaligir stavarar. Men lesigranskarar vísa tvørturímóti á, at fyríbils royndarstavseting kann stuðla byrjanarlesingini. Hóast sjálvupppfunni stavihátturin hjá børnunum ikki samsvarar við røttu stavsetingina, so hava royndirnar fingið børnini at hugsa um bókstav-ljóð-sambondini, og tað gerst sum frá líður betri og betri samsvar millum hesi.

So við og við sum børnini læra at skriva, læra tey at býta orðini sundur í ljóð.

Um børnini regluliga fáa móguleika til at greiða frá niður á pappír, fer hetta eisini at hjálpa teimum at skilja, at hetta at skriva hevur eitt praktiskt endamál.

Motivatióin

Motivatióin spælir ein stóran leiklut í eini og hvørji lærustøðu. Tá ið talan er um motivatióin í sambandi við fyrstu lesiinnlæringina, so hugsa vit serliga um, hvussu stóran týðning og tíð næmingurin leggur í at læra at lesa. Um barnið fær góðar royndir við eini lesiuppliving, so hevur tað hesar við sær til næstu ferð. Tað hevur stóran týðning, at børnini líka frá byrjan fáa móguleika fyri at uppliva gleði við at lesa og uppliva, at lesing er lykilin

til eina heila verð av hugflogi, spenningi, vitan, ævintýri og gleði.

Góð motivatióin gevur orku og hjálpir næminginum á veg fram á leiðini.

Um tú ongan áhuga hevur í einum teksti, tú skalt lesa, so hevur tú minni hug at brúka orku at lesa, og úrslitið gerst eisini verri. Er teksturin harafturat ikki lættur at lesa, so ávirkar eisini hetta lesigleðina.

Tí ræður um, at byrjanartilfar fangar áhugan hjá næminginum, og at teksturin er á einum so hóskaði torleikastigi, at næmingarnir megna uppgávuna.

Lesing er í stóran mun eitt kynstur, eins og at læra at telva ella at spæla saxofon. Skal eitt kynstur mennast, krevur hetta sera nógva venjing, eisini uttan fyri skúlatíð. Tí hevur tað alstóran týdning, at børnini koma væl í gongd við lesing.

Kanningar vísa, at áhugin hjá børnum fyri lesing veldst um, um tey skjótt læra at lesa sjálvstøðugt ella ikki. Og hvussu væl børnum dámar at ganga í skúla er tætt tengt at, um tey hava lætt ella torført við at læra at lesa.

Læraravitan

Tað hevur tí alstóran týdning, at tann, ið skal undirvísa í lesing, veit um grundreglurnar innan lesing. Gransking vísir, at lesifrálæran gerst betri, jú meira lærarin veit um lesing. Ein lærari við innliti veit júst, hvat ið hann kann vænta, at næmingurin lærir, og hvussu hann lærir tað.

Royndir úr útlondum vísa, at fleiri frálærutímar í eini lærugrein ikki av sær sjálvum hava við sær, at næmingarnir duga betur í ávísu lærugreinini.

Hetta merkir so aftur, at tað ikki er nóg mikið at játta fleiri tímar til t.d. innskúlingina og so vænta, at úrslitini av sær sjálvum verða betri.

Tað, ið gevur úrslit, er ein holl læraravitan, og at henda vitan verður nýtt at leggja frálæruna neyvt til rættis. Ein greið ætlan skal sostatt verða lögð fyri alla undirvísingina, eisini fyri teir næmingar, ið ikki hava so lætt við at læra at lesa.

Lærarin skal geva næminginum ta fatan, at tað er lætt, spennandi og stuttligt at læra at lesa.